

Hermann Hesse

De steppewolf

Vertaling Pieter Grashoff

2010

DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

VOORWOORD VAN DE UITGEVER

Dit boek bevat de ons nagelaten aantekeningen van de man die wij met een door hemzelf meerdere malen gebruikte uitdrukking, de 'steppewolf' noemden. Ik laat in het midden of zijn manuscript een inleidend woord nodig heeft; ik voel de behoefte een paar bladzijden te wijden aan de steppewolf, waarop ik zal proberen mijn herinneringen aan hem op te tekenen. Ik weet maar weinig over hem en met name zijn verleden en afkomst zijn mij onbekend gebleven. Toch heb ik van zijn persoonlijkheid een sterke en, zoals ik ondanks alles moet zeggen, sympathieke indruk behouden.

De steppewolf was een man van tegen de vijftig die een paar jaar geleden op een dag bij mijn tante aanbelde en zei een gemeubileerde kamer te zoeken. Hij huurde de zolderkamer op de bovenste verdieping en de kleine slaapkamer ernaast, kwam na een paar dagen met twee koffers en een grote boekenkist terug en heeft negen of tien maanden bij ons gewoond. Hij hield zich afzijdig en als onze slaapkamers niet vlak bij elkaar hadden gelegen, waardoor wij elkaar dikwijls toevallig op de trap of in de gang tegenkwamen, dan zouden wij elkaar zeker nooit hebben leren kennen, want deze man ging met niemand om, ik had zelfs nog nooit iemand ontmoet die zo ongezellig was als hij, hij was werkelijk, zoals hij zich soms noemde, een steppewolf, een vreemd, wild en ook schuw, zelfs zeer schuw wezen uit een andere wereld dan de mijne. Hoe diep eenzaam hij zich op grond van zijn aanleg en levensloop voelde en hoe bewust hij deze vereenzaming als zijn lot inzag, dat vernam ik weliswaar pas uit de

hier door hem nagelaten aantekeningen; toch heb ik hem in elk geval al eerder door vele kleine bewegingen en gesprekken enigszins leren kennen en de voorstelling die ik uit zijn aantekeningen van hem kreeg, kwam in wezen overeen met de weliswaar vagere en fragmentarische, die ik van onze persoonlijke bekendheid met hem had ervaren.

Toevallig was ik erbij toen de steppewolf voor het eerst bij mijn tante aan huis kwam om een kamer te huren. Hij kwam tussen de middag, de borden stonden nog op tafel, en ik had nog een half uur voor ik naar mijn kantoor moest. Ik ben die vreemde indruk en de gemengde gevoelens die ik bij onze eerste ontmoeting ervoer, nog niet vergeten. Hij kwam door de glazen deur, nadat hij eerst aan de bel had getrokken, binnen en tante vroeg hem in de halfdonkere gang wat hij wenste. Hij echter, de steppewolf, had zijn scherpe kortgeknipte hoofd speurend opgeheven, snuffelde met zijn trillende neusvleugels om zich heen en zei, nog voor hij antwoord gaf of zijn naam noemde: 'Nou, hier ruikt het goed.' Hij lachte er een beetje bij en mijn goede tante lachte ook, maar ik vond deze begroeting eerder zonderling en had wat tegen hem.

'Nu ja,' zei hij, 'ik kom voor de kamer die u te huur hebt.'

Pas toen wij alle drie de trap naar de zolderverdieping beklommen, kon ik de man beter opnemen. Hij was niet bijzonder groot, liep echter op de manier van lange mensen en zo hield hij zijn hoofd ook, hij droeg een moderne gemakkelijke winterjas en was verder netjes, maar wat onzorgvuldig gekleed, goed geschoren en had heel kort haar met hier en daar een vleugje grijs. Zijn manier van lopen beviel mij aanvankelijk helemaal niet, hij had iets moeizaams en aarzelends over zich, dat niet bij het scherpe, heftige profiel en ook niet bij de toon en het temperament van zijn manier van praten paste. Pas later merkte en hoorde ik dat hij ziek was en dat het lopen hem moeite kostte. Met een eigenaardig lachje, dat mij toen eveneens onaangenaam was, bekeek hij de trap, de muren en ramen en de oude hoge kas-

ten die hem allemaal op een of andere manier lachwekkend voorkwamen. Trouwens de hele man maakte de indruk of hij uit een vreemde wereld kwam, misschien wel van overzee, en alles bij ons wel aardig, maar ook een beetje grappig vond. Hij was, ik kan niet anders zeggen, beleefd, zelfs vriendelijk, hij ging akkoord met het huis, de kamer, de prijs van huur en ontbijt, zonder ook maar één tegenwerping te maken, en toch hing er om de hele man een vreemde en, naar het mij voorkwam, kwalijke of vijandige atmosfeer. Hij huurde de kamer, ook nog de slaapkamer, liet zich inlichten over de verwarming, het water, de bediening en de regels van het huis, hoorde alles oplettend en vriendelijk aan, ging met alles akkoord, bood ook direct een voorschot op de huur aan, en toch scheen hij met zijn hoofd niet goed bij dit alles te zijn, scheen hij zijn optreden zelf grappig te vinden, kon hij zich niet ernstig nemen, alsof het voor hem vreemd en nieuw was een kamer te huren en met mensen Duits te spreken, terwijl hij eigenlijk in zijn innerlijk met heel andere zaken bezig was. Zo ongeveer was mijn indruk en het zou geen goede geweest zijn als die niet door allerlei kleine trekjes doorkruist en gecorrigeerd was. Het gezicht van de man beviel me namelijk van het begin af aan; ondanks die uitdrukking dat hij zich niet op zijn gemak voelde, beviel het me, het was misschien een wat eigenaardig en ook wel droevig gezicht, maar een open, schrandere, bezonnen en spiritueel. En daar kwam nog bij, om mij nog meer te verzoenen, dat zijn beleefdheid en vriendelijkheid, ofschoon die hem een beetje moeite schenen te kosten, toch geheel zonder hoogmoed waren – integendeel, er was bijna iets ontroerends in, iets smekends, waarvoor ik pas later de verklaring vond, die mij echter onmiddellijk een beetje voor hem innamen.

Nog voor hij klaar was met het bekijken van de twee kamers en het afspreken, was mijn middagpauze voorbij en moest ik naar mijn kantoor. Ik groette en liet hem aan mijn tante over. Toen ik 's avonds thuiskwam, vertelde zij mij dat de vreemde-

ling de kamers gehuurd had en een dezer dagen zou komen, hij had alleen gevraagd of zij zijn aankomst niet bij de politie wilde opgeven, want hij was ziekelijk en kon niet tegen het lange wachten op het politiebureau als hij de formaliteiten ging vervullen. Ik herinner me nog heel goed dat dit me achterdochtig maakte en dat ik mijn tante waarschuwde hier niet op in te gaan. Juist het onheilspellende en vreemde dat de man om zich heen verspreidde, scheen maar al te goed te passen bij zijn vrees voor de politie en maakte een slechte indruk. Ik hield mijn tante voor dat zij op dit zonder meer vreemde verzoek van deze haar volkomen vreemde man, onder geen voorwaarde mocht ingaan; het zou lelijke gevolgen kunnen hebben. Het bleek echter dat mijn tante al had toegezegd zijn wens op te volgen en dat zij zich trouwens al door de vreemdeling had laten inpalmen en betoveren; want zij had nooit huurders genomen als zij niet op een of andere manier in menselijke, vriendschappelijke, tanteachtige of liever moederlijke betrekking tot hen kon treden, wat dan ook door veel vroegere huurders rijkelijk uitgebuit werd. En de eerste weken was het altijd zo dat ik de nieuwe huurder zo nu en dan op zijn nummer moest zetten, terwijl mijn tante hem iedere keer hartelijk in bescherming nam.

Daar deze zaak met het nalaten van aangifte bij de politie mij niet beviel, wilde ik tenminste horen wat mijn tante over de vreemdeling, over zijn afkomst en plannen wist. En zij bleek wel het een en ander te weten, hoewel hij na mijn vertrek 's middags maar heel kort was gebleven. Hij had tegen haar gezegd dat hij een paar maanden in onze stad dacht te blijven, de bibliotheken zou raadplegen en de historische bezienswaardigheden van de stad zou bekijken. Eigenlijk schikte het tante niet dat hij slechts voor zo'n korte tijd wilde huren, maar hij had haar blijkbaar al voor zich ingenomen, ondanks zijn ietwat vreemde optreden. Om kort te gaan, de kamers waren verhuurd en mijn bezwaren kwamen te laat.

‘Waarom zei hij eigenlijk dat het bij ons zo goed rook?’ vroeg ik.

Toen zei mijn tante, die dergelijke dingen soms goed kan aanvoelen: 'Dat weet ik heel precies. Het ruikt hier bij ons fris en schoon en naar een vriendelijk en fatsoenlijk leven en dat stond hem aan. Hij ziet eruit of hij het niet meer gewend is en het lang heeft moeten ontberen.'

Nu ja, dacht ik, wat doet het ertoe? 'Maar,' zei ik, 'als hij een ordelijk en fatsoenlijk leven niet gewend is, hoe moet het dan gaan? Wat zul je doen als hij niet netjes is, alles vuilmaakt of elke nacht dronken thuiskomt?'

'Dat zullen wij wel zien,' zei ze lachend en ik legde me erbij neer.

En inderdaad was mijn vrees ongegrond. De huurder, ofschoon hij geenszins een ordelijk en verstandig leven leidde, heeft ons geen last bezorgd of schade toegebracht, wij denken nu nog met genoegen aan hem terug. Inwendig echter, in de ziel, heeft deze man het ons beiden, tante en mij, bijzonder moeilijk gemaakt en last bezorgd, en eerlijk gezegd ben ik nog lang niet met hem klaar. Soms droom ik 's nachts van hem en voel ik me door hem, louter door het bestaan van zo'n wezen, volledig van mijn stuk gebracht en onrustig, ofschoon ik juist van hem ben gaan houden.

Twée dagen later bracht een vrachtrijder de spullen van de vreemdeling, die Harry Haller heette. Een zeer mooie leren koffer maakte op mij een goede indruk en een grote platte hutkoffer scheen op vroegere verre reizen te duiden, hij was tenminste volgeplakt met vergeelde plakadressen van hotels en vervoersmaatschappijen van verschillende landen, ook van overzee.

Toen verscheen hij zelf en de tijd begon, waarin ik deze vreemde man langzamerhand leerde kennen. Aanvankelijk deed ik van mijn kant er geen moeite voor. Ofschoon ik mij voor Haller van de eerste minuut af dat ik hem zag, interesseerde, deed ik de eerste paar weken toch geen stap om hem tegen te komen of

in gesprek met hem te raken. Daarentegen heb ik weliswaar, dat moet ik toegeven, al van het begin af de man een beetje geobserveerd, ook heb ik soms tijdens zijn afwezigheid zijn kamer betreden en uitsluitend uit nieuwsgierigheid een beetje gespioneerd.

Over het uiterlijk van de steppewolf heb ik al het een en ander aangeduid. Bij de eerste aanblik maakte hij direct al volkomen de indruk van een belangrijk, een zeldzaam en ongevoon begaafd mens, zijn gezicht was vol leven en het buitengewoon zachte en beweeglijke spel van zijn gelaatstrekken weerspiegelde een interessant, bijzonder gevoelig, uitermate fijnbesnaard en teder gevoelsleven. Als je met hem sprak en hij, wat niet altijd het geval was, de grenzen van het conventionele overschreed en als vreemdeling persoonlijke, originele woorden uitsprak, dan moesten wij van onze kant zonder meer toegeven dat hij meer nadacht dan andere mensen en in geestelijke aangelegenheden over die bijna koele zakelijkheid beschikte, dit zekere overleg en weten, die alleen bij werkelijk intelligente mensen voorkomt, mensen wie elke eerzucht vreemd is, die nooit willen schitteren of anderen overtuigen of gelijk willen krijgen.

Zo'n uitspraak, die echter niet eens een uitspraak was, maar uitsluitend uit een blik bestond, herinner ik mij uit de laatste tijd dat hij hier was. Een beroemde geschiedenisfilosoof en cultuurcriticus, een man van Europese naam, had een voordracht in de aula aangekondigd en het was mij gelukt de steppewolf die eerst helemaal geen zin had, over te halen de voordracht bij te wonen. Wij gingen er samen heen en zaten in de gehoorzaal naast elkaar. Toen de redenaar het podium beklom en zijn lezing begon, stelde hij menig toehoorder teleur, daar men een soort van profeet in hem gezien had door zijn ietwat gekunstelde en verfijnde manier van optreden. Toen hij nu begon te praten en direct al de toehoorders een paar complimentjes maakte en voor de grote opkomst dankte, toen keek de steppewolf mij even heel kort aan, een blik van afkeuring om deze woorden en de hele

persoon van de redenaar, o, een vreselijke blik die ik nooit vergeten zal, je zou een heel boek over de betekenis ervan kunnen schrijven! De blik bekritiseerde niet alleen die spreker en rekenende door zijn dwingende, ofschoon zachte ironie met hem af, dat was nog maar het minste. De blik was eerder treurig dan spottend, was zelfs peilloos en hopeloos treurig; een stille wanhoop die in zekere zin al vorm had gekregen en waarin berust werd, was de inhoud van deze blik. Hij doorzag met zijn wanhopige helderheid niet alleen de persoon van de ijdele spreker, bespotten en rekende af met de situatie van het ogenblik, de verwachting en stemming van het publiek, de wat aanmatigende titel van de aangekondigde voordracht – nee, de blik van de steppewolf doorzag onze hele tijd, al die ijver, al die jacht naar roem, die ijdele zaken, het hele oppervlakkige spel van een ingebeelde, flauwe geestigheid – ach, en helaas boorde de blik nog dieper, ging nog veel verder dan alleen de gebreken en hopeloosheden van onze tijd, ons geestelijk leven, onze cultuur. Hij ging tot in het hart van heel het mensdom, hij sprak helder in een paar seconden al de twijfel uit van een denker, van misschien wel een ingewijde van de waarde, de zin van het mensenleven. Deze blik zei: ‘Kijk, zulke apen zijn wij! Kijk, zo is de mens!’ en alle beroemdheid, alle schrandereid, alle prestaties van de geest, alle pogingen tot grootsheid, verhevenheid en voortleven in het menselijk vlak stortten ineen en waren flauwekul!

Ik ben ver op de zaak vooruitgelopen en, eigenlijk tegen mijn plan en wil in, heb ik al het wezenlijke over Haller gezegd, terwijl het oorspronkelijk mijn bedoeling was zijn portret, stukje bij beetje, door te vertellen hoe ik langzamerhand hem leerde kennen, te onthullen.

Nu ik toch al zo op de zaak ben vooruitgelopen, hoef ik alleen nog maar over die raadselachtige ‘vreemdheid’ van Haller te spreken en in bijzonderheden verslag uit te brengen van: hoe ik langzamerhand achter de oorzaak en de betekenis van deze vreemdheid kwam, deze buitengewone en verschrikkelijke ver-

eenzaming vermoedde en inzag. Het is beter zo, want ik zou graag mijn eigen persoon zoveel mogelijk op de achtergrond houden. Ik wil geen bekentenissen afleggen of novellen schrijven of psychologie bedrijven, maar uitsluitend als ooggetuige iets bijdragen tot het wezenlijke portret van de man, die deze manuscripten van de steppewolf heeft nagelaten.

Van het eerste ogenblik af, toen hij door de glazen deur van tante binnenkwam, zijn hoofd als een vogel uitrekte en de goede geur van het huis prees, was mij al iets bijzonders aan deze man opgevallen en mijn eerste naïeve reactie daarop was afkeer geweest. Ik voelde (en mijn tante die in tegenstelling tot mij helemaal geen intellectueel is, voelde vrijwel precies hetzelfde) – ik voelde dat de man ziek was, op een of andere manier geestes- of zielsziek en ik verzette mij daartegen met het instinct van de gezonde mens. Dit verzet veranderde in de loop van de tijd in sympathie, berustend op een diep medelijden met deze zwaar en voortdurend lijdende mens, van wiens vereenzaming en innerlijk sterven ik getuige was. In deze periode kwam ik steeds meer tot het besef dat deze ziekte niet op een of ander gebrek van zijn natuur berustte, maar integendeel slechts wortelde in het niet tot harmonie kunnen komen van de grote rijkdom van gaven en krachten. Ik zag in dat Haller een genie van het lijden was, dat hij in de zin van vele uitspraken van Nietzsche in zich een geniale, een onbegrensde, verschrikkelijke mogelijkheid tot lijden had ontwikkeld. Tegelijkertijd zag ik in dat niet verachting van de wereld, maar verachting van zichzelf de basis van zijn pessimisme was, want hoe meedogenloos en vernietigend hij over instellingen of personen kon spreken, hij sloot zichzelf nooit uit, altijd was hijzelf de eerste op wie hij zijn pijlen richtte, was hijzelf de eerste die hij haatte en afviel...

Hier moet ik een psychologische opmerking inlassen. Ofschoon ik van het leven van de steppewolf erg weinig weet, heb ik toch alle reden te vermoeden dat hij door liefdevolle, maar strenge en zeer vrome ouders en leraren in die zin werd opge-

voed dat het 'breken van de wil' daar de grondslag van vormde. Dit vernietigen van de persoonlijkheid en het breken van de wil nu was bij deze leerling niet gelukt, hij was er veel te sterk en te taai voor, veel te trots en te spiritueel. Zijn persoonlijkheid was niet vernietigd, men had hem alleen kunnen leren zichzelf te haten. Tegen zichzelf, tegen dit onschuldige en edele object richtte hij nu zijn hele leven, al de genialiteit van zijn fantasie, al de kracht van zijn denkvermogen. Want daarin was hij, ondanks alles, door en door christen en door en door martelaar, dat hij alle scherpte, elke kritiek, elke boosheid, elke haat waartoe hij in staat was in de allereerste plaats op zichzelf losliet. Wat de anderen, wat de wereld om hem heen betrof, deed hij voortdurend de heldhaftigste en ernstigste pogingen die lief te hebben, rechtvaardig te zijn, niemand pijn te doen, want het 'hebt de naasten lief' was hem even goed diep ingeprent als het haten van zichzelf, en zo was zijn hele leven een toonbeeld van het feit dat zonder eigenliefde ook de liefde voor de naaste onmogelijk is, dat het haten van zichzelf precies hetzelfde is en ten slotte precies dezelfde huiveringwekkende geïsoleerdheid en wanhoop oproept als het scherpe egoïsme.

Maar nu wordt het tijd dat ik mijn gedachten achterwege laat en het over de werkelijkheid heb. Het eerste dan wat ik over de heer Haller te weten kwam, gedeeltelijk door mijn spioneren, gedeeltelijk door opmerkingen van mijn tante, had betrekking op zijn manier van leven. Dat hij een gedachte- en boekenmens was en geen werkelijk beroep uitoefende, was spoedig te zien. Hij lag altijd erg lang in bed, stond vaak pas tegen de middag op en liep in zijn ochtendjas de paar stappen van de slaapkamer naar de woonkamer. Deze woonkamer, een grote en vriendelijke zolderkamer met twee ramen, zag er al na een paar dagen anders uit dan in de tijd dat ze door andere bewoners bewoond was geweest. Ze werd met de tijd steeds voller. Aan de wanden werden schilderijen opgehangen, tekeningen geprikt, soms foto's uit tijdschriften geknipt die dikwijls wisselden. Een zuidelijk land-

schap, foto's van een Duits plattelandstadje, blijkbaar de geboorteplaats van Haller, hingen daar, kleurige, heldere aquarellen daartussen, waarvan wij pas later hoorden dat hij ze zelf had geschilderd. Verder de foto van een knappe jonge vrouw of een jong meisje. Er hing een tijdlang een boeddha uit Siam aan de muur, hij werd vervangen door een reproductie van De nacht van Michelangelo, vervolgens door een portret van Mahatma Gandhi. Boeken vulden niet alleen de grote boekenkast, maar lagen ook overal op de tafels, op het mooie oude schrijftafeltje, op de divan, op de stoelen, overal op de grond, boeken met ingestoken leeswijzers die voortdurend wisselden. De boeken namen voortdurend in aantal toe, want hij bracht niet alleen hele stapels uit de bibliotheken mee, maar kreeg ook heel dikwijls pakketten met de post. De man die deze kamer bewoonde kon een geleerde zijn. De sigarenrook die alles omhulde, hoorde daar ook bij, en de overal rondslingerende eindjes sigaar en asbakken. Een groot deel van de boeken had echter geen wetenschappelijke inhoud, het waren voornamelijk werken van dichters uit alle tijden en van allerlei nationaliteit. Een tijdlang lagen op de divan, waarop hij vaak hele dagen lag, de zes dikke delen van een werk dat de titel droeg *Sophiens Reise von Memel nach Sachsen*, uit het eind van de achttiende eeuw. Een volledige uitgave van Goethe en een van Jean Paul schenen veel gebruikt te worden, evenals Novalis, maar ook Lessing, Jacobi en Lichtenberg. Een paar delen van Dostojevski zaten vol beschreven papiertjes. Op de grote tafel tussen de vele boeken en geschriften stond dikwijls een vaas bloemen, daar lag ook een steeds stoffige schilderskist, ernaast de asbakken en, om ook die niet te vergeten, allerlei flessen met drank. Een fles met stro omvlochten was meestal met Italiaanse rode wijn gevuld. Hij haalde die in een winkeltje vlakbij, soms was er ook een fles bourgogne te zien of malaga, en een buikfles met kirsch zag ik in werkelijk korte tijd bijna leeg geraken, daarna echter in een hoek van de kamer verdwijnen en, zonder dat de rest verder opraakte, onder het stof

komen. Ik zal mijn spioneren niet proberen goed te praten en beken openlijk dat de eerste tijd al die aanwijzingen van een weliswaar zich met geestelijke zaken bezighoudend leven, gepaard gaande met veel boemelen en drinken zonder maat, bij mij afschuw en wantrouwen opriepen. Ik ben niet alleen een burgerlijk, regelmatig levend mens, aan werken en een nauwkeurige tijdsindeling gewoon, ik ben ook geheelonthouder en ik rook niet, en die flessen in Hallers kamer bevielen mij nog minder dan de verdere schilderachtige wanorde.

De vreemdeling at en dronk zeer onregelmatig en grillig, net als zijn slapen en werken het was. Sommige dagen ging hij helemaal niet uit en behalve de koffie 's morgens gebruikte hij totaal niets, soms vond tante als enig overblijfsel van zijn maaltijd een bananenschil, maar andere dagen at hij in restaurants, nu eens in goede en elegante, dan weer in kleine zaakjes in de voorstad. Zijn gezondheid scheen niet goed te zijn; behalve een storing in zijn benen waardoor hij dikwijls heel moeilijk zijn trap kon opgaan, scheen hij ook door andere ongemakken geplaagd te worden, en eens zei hij terloops dat zijn spijsvertering al jaren niet meer goed was, ook sliep hij slecht. Ik gooide het in de eerste plaats op zijn drinken. Later, toen ik soms met hem meeging naar een van zijn cafés, was ik er dikwijls getuige van hoe vlug en achteloos hij de wijn achteroversloeg, echt dronken heb ik of iemand anders hem nog nooit gezien.

Nooit vergeet ik onze eerste persoonlijke ontmoeting. Wij kenden elkaar voor zoverre kamerburen in een huurhuis elkaar kennen. Toen kwam ik op een avond van kantoor thuis en tot mijn verbazing vond ik de heer Haller op de overloop tussen de eerste en tweede verdieping zitten. Hij was op de bovenste tree gaan zitten en schoof opzij om mij voorbij te laten. Ik vroeg hem of hij zich niet goed voelde en bood aan hem ook nog naar boven te brengen.

Haller keek me aan en ik bemerkte dat ik hem uit een soort van droomtoestand had wakker gemaakt. Langzamerhand be-

gon hij te lachen, zijn aardige en beklagenswaardige lachje dat mij vaak zwaar te moede werd, toen nodigde hij me uit naast hem plaats te nemen. Ik bedankte en zei dat ik niet gewoon was op de trap voor de woningen van andere mensen te zitten.

‘Ach ja,’ zei hij en lachte nog harder, ‘u hebt gelijk. Maar wacht nog even, ik moet u toch laten zien waarom ik hier een poosje moest blijven zitten.’

Hij wees erbij op de vestibule van de woning op de eerste verdieping, er woonde daar een weduwe. In de kleine vestibule met de parketvloer tussen de trap, het raam en de glazen deur stond een hoge mahoniehouten kast tegen de muur, met oud tin erop, en voor de kast op de grond stonden, op twee kleine lage voetjes, twee planten in grote potten, een azalea en een sierdennetje. De planten zagen er mooi uit en werden altijd goed verzorgd en schoongehouden, dat had mij ook al aangenaam getroffen.

‘Kijk,’ vervolgde Haller, ‘die kleine vestibule met die sierden, die ruikt zo fantastisch, ik kan hier dikwijls bijna niet voorbijlopen zonder een poosje te wachten. Ook bij uw tante ruikt het goed, alles is schoon en opgeruimd, maar de vestibule met de sierden hier, die zo stralend fris is, zo goed afgestoft, gesnoeid en gewassen, zo smetteloos schoon, dat hij letterlijk glanst, spant wel de kroon. Ik moet dan altijd diep ademen – ruikt u het ook niet? De geur van boenwas en een zwakke geur van terpentijn, samen met het mahoniehout, de frisse bladeren van de planten tot één geur verenigd, een superlatief van burgerlijke reinheid, van zorgvuldigheid en nauwkeurigheid, van plichtsbetrachting en precisie in kleine dingen. Ik weet niet wie daar woont, maar er moet achter die glazen deur een paradijs van reinheid en afgestofte burgerlijkheid huizen, van orde en nauwgezette overgave aan kleine gewoonten en plichten.’

Daar ik zweeg vervolgde hij: ‘Denk alstublieft niet dat ik spot! Nee, meneer, niets ligt mij verder dan deze burgerlijkheid en orde belachelijk te willen maken. Het is zo, ik zelf leef in een andere wereld, niet in deze, en misschien zou ik niet in staat zijn

het ook maar één dag in een woning met zo'n sierden uit te houden. Maar hoewel ik maar een oude en ietwat slordige steppe-wolf ben, ben ik toch ook de zoon van een moeder, en ook mijn moeder was een burgerlijke vrouw, zij verzorgde haar bloemen en waakte over haar kamer en trap, meubels en gordijnen en spande zich in, haar woning en haar leven zoveel schoonheid, reinheid en orde te geven als maar mogelijk was. De geur van terpentijn doet mij daaraan denken, ook de sierden, en dus zit ik zo nu en dan hier en kijk naar die stille kleine ordelijke planten-weelde en ik ben blij dat zoiets nog bestaat.'

Hij wilde opstaan maar het ging moeilijk, hij wees me niet af toen ik hem een beetje hielp. Ik bleef zwijgen, maar ik was ten prooi, net als het eerst mijn tante was vergaan, aan een of andere betovering die soms van deze vreemde man kon uitgaan. Wij liepen langzaam naast elkaar de trap op en voor zijn deur, al met de sleutel in zijn hand, keek hij me nog eens vol en zeer vriendelijk aan en zei: 'Komt u van kantoor? Nu ja, daar begrijp ik niets van, ik leef wat afzijdig, een beetje aan de rand, moet u weten. Ik geloof echter dat u zich ook voor boeken en dergelijke dingen interesseert, uw tante vertelde me eens dat u het gymnasium hebt doorlopen en goed in Grieks was. Nu, vanmorgen vond ik een zin bij Novalis, mag ik hem u laten zien? U zult er ook plezier aan beleven.'

Hij nam me mee zijn kamer in, het rook er sterk naar tabak, viste een boek uit een stapel, bladerde erin, zocht.

'Ook dat is goed, zeer goed,' zei hij, 'luister eens naar deze zin: "Men moest trots zijn op het verdriet – elk verdriet is een herinnering van onze hoge rang." Prachtig! Tachtig jaar vóór Nietzsche! Maar dat is niet de spreuk die ik bedoelde – wacht – daar heb ik ze. Dus: "De meeste mensen willen niet eerder zwemmen voor zij het kunnen." Is dat niet grappig? Natuurlijk willen zij niet zwemmen! Zij zijn immers voor het land geboren en niet voor het water. En natuurlijk willen zij niet denken; zij zijn immers voor het leven geschapen en niet voor het denken!

Ja, en wie denkt, wie het denken tot hoofdzaak maakt, die kan het daarin weliswaar ver brengen maar hij heeft toch maar het land met het water verwisseld en eens zal hij verzuipen.'

Hij had me nu te pakken en wekte mijn belangstelling, en ik bleef een poosje bij hem, en van toen af gebeurde het niet zelden dat, als wij op de trap of op straat elkaar tegenkwamen, wij wat met elkaar praatten. Daarbij had ik in het begin, net als bij de sierden, steeds een beetje het gevoel dat hij de spot met me dreef. Dat was echter niet zo. Hij koesterde voor mij, net als voor de sierden, juist hoogachting, hij was van zijn vereenzaming, zijn zwemmen in het water, zijn ontworteling zo bewust overtuigd dat hij soms bij het zien van een alledaagse burgerlijke handeling, bijvoorbeeld de stiptheid waarmee ik naar kantoor ging, of bij een gezegde van een dienstbode of tramconducteur, tot geestdrift kon komen, zonder vertoon van ook maar een sprankje spot. Eerst kwam mij dat bijzonder lachwekkend en overdreven voor, zo'n heren- en boemelgril, een speelse sentimentaliteit. Allengs moest ik echter inzien dat hij inderdaad onze kleine burgerlijke wereld uit zijn luchtledige, uit zijn vreemdheid en steppewolfachtigheid juist bewonderde en liefhad, als het vaste en zekere, als het voor hem verre en onbereikbare, als zijn geboortestreek en de vrede, waarheen voor hem geen weg leidde. Voor onze werkster, een brave vrouw, nam hij de hoed met ware eerbied af, en als mijn tante eens een beetje met hem praatte of hem erop attent maakte dat zijn ondergoed hersteld moest worden, of dat er een knoop van zijn jas los was, dan luisterde hij met een merkwaardige aandacht en ernst, alsof hij onzegbare en wanhopige moeite deed door een of andere spleet in deze kleine, vredige wereld binnen te dringen en zich daar thuis te voelen, al was het maar voor een uurtje.

Al bij dat eerste gesprek, bij de sierden, noemde hij zich de steppewolf en ook dit bevreemdde en hinderde mij een beetje. Wat waren dat voor uitdrukkingen?! Ik wende echter niet alleen aan de uitdrukking, maar ik noemde de man spoedig zelf, in

mijn gedachten, nooit meer anders dan de steppewolf en ik zou ook nu geen passender woord voor deze verschijning weten. Een bij ons, in de steden en in het kuddeleven verdwaalde steppewolf – geen ander beeld zou treffender kunnen tonen hoe vreselijk vereenzaamd, hoe wild, hoe onrustig hij was, zijn heimwee en het gemis van een eigen plek.

Op een keer kon ik hem een hele avond lang gadeslaan, tijdens een symfonieconcert, waar ik tot mijn verrassing hem in mijn buurt zag zitten zonder dat hij het bemerkte. Eerst werd er Händel gespeeld, een edele en mooie muziek, maar de steppewolf zat in zichzelf verzonken en had geen contact, noch met de muziek, noch met zijn omgeving. Verstrooid, eenzaam en vreemd, met een koel, maar zorgelijk gezicht, zat hij naar de grond te staren. Toen kwam er een ander stuk, een kleine symfonie van Friedemann Bach, en tot mijn grote verbazing zag ik dat mijn vreemdeling na een paar maten al begon te lachen en zich overgaf, hij ging geheel in de muziek op en zag er wel tien minuten lang gelukkig uit, alsof hij de prachtigste dromen had, waardoor ik meer op hem dan op de muziek lette. Toen het stuk uit was, kwam hij tot zichzelf, ging rechtop zitten, maakte aanstalten om op te staan en scheen weg te willen, bleef toen echter toch zitten en luisterde ook nog naar het laatste stuk, het waren variaties van Reger, een muziek die door velen als wat lang en vermoeiend werd ondervonden. En ook de steppewolf die aanvankelijk nog oplettend en gewillig had geluisterd, dwaalde met zijn gedachten weer af, stak zijn handen in zijn zakken en soesde weg, dit keer echter niet gelukkig en dromerig, maar treurig en ten slotte kwaad, zijn gezicht was weggetrokken, grijs en vaal, hij zag er oud en ziek en ontevreden uit.

Na het concert zag ik hem weer op straat en liep achter hem aan; in zijn jas gedoken liep hij met tegenzin en vermoeid in de richting van onze wijk, voor een klein ouderwets café bleef hij echter staan, keek besluiteloos op zijn horloge en ging naar binnen. Een opwelling volgend, betrad ik ook het café. Daar zat hij

aan een kleinburgerlijk cafétafeltje, de kastelein en de dienstster begroetten hem als een bekende gast, en ik groette en ging bij hem zitten. Wij zaten daar een uur en terwijl ik twee glazen mineraalwater dronk, liet hij zich een halve en toen nog een kwart liter rode wijn brengen. Ik zei dat ik naar het concert was geweest, maar hij ging er niet op in. Hij las het etiket van mijn fles water en vroeg of ik geen wijn wilde drinken, hij bood me die aan. Toen hij hoorde dat ik nooit wijn dronk, trok hij weer een hulpeloos gezicht en zei: 'Ja, u hebt gelijk. Ik heb me ook jaren onthouden en lange tijd gevast, maar thans sta ik weer in het teken van de waterman, een donker en vochtig teken.'

En toen ik schertsend op die toespeling inging en aanduidde dat het me onwaarschijnlijk voorkwam dat juist hij aan astrologie geloofde, toen sprak hij weer op die hoffelijke toon die mij dikwijls kwetste, en hij zei: 'Heel juist, ook aan deze wetenschap kan ik helaas niet geloven.'

Ik groette en ging weg, en hij kwam pas zeer laat in de nacht naar huis, maar zijn pas was als gewoonlijk, en net als altijd ging hij niet direct naar bed (als kamerbuurman kon ik dat heel goed horen), maar hield het licht in zijn woonkamer nog wel een uur aan.

Ook een andere avond ben ik niet vergeten. Ik was toen alleen thuis, mijn tante was er niet, er werd aangebeld en toen ik opendeed stond er een jonge, zeer knappe dame, en toen zij naar de heer Haller vroeg, herkende ik haar: haar foto hing in zijn kamer. Ik wees haar zijn deur en trok me terug, zij bleef een poosje boven, spoedig daarna hoorde ik hen samen de trap afkomen en weggaan, ze waren in een druk en bijzonder geanimeerd gesprek gewikkeld en maakten grapjes. Ik was bijzonder verbaasd dat de huurder een minnares had, en nog wel zo'n jonge, knappe en elegante vrouw, en al mijn vermoedens omtrent hem en zijn leven werden weer onzeker. Maar een klein uurtje later kwam hij al weer thuis, alleen, met zware, droevige passen, beklom moeizaam de trap en sloop vervolgens urenlang in zijn woonka-

mer zacht heen en weer, net als een wolf in zijn kooi, de hele nacht bijna tot de morgen brandde het licht in zijn kamer.

Ik weet over deze verhouding totaal niets en ik kan er nog aan toevoegen: ik zag hem nog een keer met die vrouw, in een straat van de stad. Zij liepen gearmd, en hij zag er gelukkig uit, ik verwonderde mij er weer over hoe liefelijk, ja kinderlijk zijn afgetoebd, eenzaam gezicht zo nu en dan kon zijn, en ik begreep de vrouw en ik begreep ook de belangstelling die mijn tante voor deze man koesterde. Maar ook die dag kwam hij 's morgens treurig en ellendig thuis; ik ontmoette hem bij de huisdeur, hij had, zoals dikwijls, onder zijn jas de Italiaanse wijnfles en hij zat ermee de halve nacht boven in zijn hol. Ik beklagde hem, maar wat was dat nu voor een troosteloos, verloren en weerloos leven dat hij leidde!

Nu, er is genoeg gepraat. Verdere mededelingen of beschrijvingen zijn er niet nodig om aan te tonen dat de steppewolf het leven van een zelfmoordenaar leidde. Maar toch geloof ik niet dat hij zich het leven benomen heeft, destijds, toen hij onverwachts en zonder afscheid, maar na betaling van al het achterstallige onze stad op een dag verliet en verdwenen was. Wij hebben nooit meer iets van hem gehoord en bewaren nog steeds een paar brieven die nog voor hem gekomen zijn. Hij liet niets anders achter dan zijn manuscript dat hij gedurende zijn verblijf bij ons geschreven heeft en dat hij met een paar regels aan mij schonk, met de opmerking dat ik ermee kon doen wat ik wilde.

Het was mij onmogelijk de belevenissen waar het manuscript van Haller van verhaalt, op waarheid te toetsen. Ik twijfel er niet aan of ze bestaan voor het grootste deel uit fantasie, echter niet in de betekenis van zonder meer verzonnen te zijn, maar als poging om zich uit te drukken; processen die zich in zijn zielenleven afspeelden, werden in het kleed van zichtbare gebeurtenissen gehuld. De voor een deel gefantaseerde voorvallen in Hallers werk stammen vermoedelijk uit de laatste tijd van zijn verblijf bij ons, en ik twijfel er niet aan, of er ligt ook een stuk

werkelijkheid aan ten grondslag. In die tijd gedroeg onze gast zich ook werkelijk anders, hij zag er anders uit, was zeer vaak buitenshuis, soms ook hele nachten, en zijn boeken lagen onaan-geraakt. De paar keer dat ik hem in die tijd aantrof, leek hij me opvallend levendig en verjongd, een paar keer zelfs in goede stemming. Direct daarop volgde weliswaar een nieuwe zware depressie, hij bleef dagenlang in bed, wilde niet eten, en in die tijd moet er ook een buitengewoon heftige, ja lelijke ruzie met zijn weer opgedoken geliefde zijn geweest die het hele huis in opschudding bracht, waarvoor Haller de volgende dag mijn tante om verontschuldiging vroeg.

Nee, ik ben ervan overtuigd dat hij zich niet het leven beno-men heeft. Hij leeft nog, hij loopt ergens met zijn vermoeide be-nen de trappen van vreemde huizen op en af, staart ergens naar blankgeschuurde parketvloeren en naar goed verzorgde sier-dennen, zit dagen in bibliotheken en nachten in cafés of ligt op een gehuurde divan, hoort achter de ramen de wereld en de mensen leven en weet zich buitengesloten, doodt zich echter niet, want een restje geloof zegt hem dat hij dit lijden, dit boze lijden tot het bittere eind moet ondergaan en dat dit lijden eens zijn dood zal zijn. Ik denk dikwijls aan hem, hij heeft mij het le-ven niet gemakkelijker gemaakt, hij had niet de gave het sterke en blijde in mij te steunen en aan te moedigen, o, integendeel! Maar ik ben hém niet, en ik leef niet op zijn manier, ik leef mijn eigen leven, een klein, burgerlijk, maar veilig leven vol plichten. En zo kunnen wij kalm en vriendschappelijk aan hem terugden-ken, ik en mijn tante die meer over hem zou weten te vertellen dan ik, maar dat blijft in haar milde hart verborgen.

Wat nu de aantekeningen van Haller betreft, deze bijzondere, voor een deel ziekelijke, voor een deel prachtige en verheffende fantasieën, ik beken het eerlijk, zou ik verontwaardigd wegge-worpen hebben als de papieren mij toevallig in handen gevallen waren en ik de schrijver niet gekend had. Doordat ik Haller ken-

de, is het mij mogelijk ze gedeeltelijk te begrijpen, zelfs te aanvaarden. Ik zou me ervoor hoeden ze aan anderen mede te delen, als ik er alleen de pathologische fantasieën van een enkele, arme geesteszieke in zou zien. Ik zie er echter wat meer in, een document van de tijd, want Hallers zielsziekte is – dat weet ik nu – niet symptoom van een enkeling, maar de ziekte van de tijd zelf, de neurose van de generatie waar Haller toe behoort, en waardoor geenszins alleen de zwakke en minderwaardige individuen aangetast zijn, maar juist de sterken, de schrandersten en be-gaafdsten.

Deze aantekeningen – onverschillig hoeveel of hoe weinig werkelijk leven eraan ten grondslag mag liggen – proberen de grote ziekte van de tijd niet door ontwijken en goedpraten te overwinnen, maar maken de ziekte zelf tot onderwerp van de verhandeling. Zij betekenen, volkomen letterlijk, een gaan door de hel, een nu eens bang, dan weer moedig gaan door de chaos van een verduisterde wereld van de ziel, begonnen met de wil de hel te doorkruisen, de chaos het hoofd te bieden, het kwaad tot het eind te ondergaan.

Een woord van Haller heeft mij de sleutel tot deze uitleg gegeven. Hij zei eens tegen mij nadat wij over zogenaamde gruwelen in de Middeleeuwen hadden gesproken: ‘Dit zijn in werkelijkheid geen gruwelen. Een mens uit de Middeleeuwen zou onze huidige levensstijl nog als heel wat gruwelijker, verschrikkelijker en barbaarser verafschuwen! Elke tijd, elke cultuur, elke zede en traditie heeft zijn eigen stijl, heeft goede dingen en slechte, mooie dingen en gruwelen, houdt zeker lijden voor vanzelfsprekend, aanvaardt zekere kwade dingen geduldig. Tot een werkelijk lijden, tot een hel wordt het menselijk leven alleen daar waar twee tijden, twee culturen en religies elkaar raken. Een mens uit de oudheid die in de Middeleeuwen zou moeten leven, zou daaraan jammerlijk ten onder gaan, evenals een wilde in onze beschaving zou stikken. Er zijn nu tijden waar een hele generatie tussen twee tijden, tussen twee levensstijlen terecht-

komt, zodat zij elke steun kwijtraakt, evenals de gebruiken, de geborgenheid en de onschuld. Natuurlijk voelt iedereen dat niet even sterk. Een natuur als Nietzsches heeft de ellende van nu al meer dan een generatie eerder moeten doormaken, – wat hij eenzaam en door niemand begrepen moest ondergaan, daaronder lijden nu duizenden.’

Aan deze woorden moest ik bij het lezen van de aantekeningen dikwijls denken. Haller hoort tot diegenen die tussen twee tijden geraakt zijn, die hun geborgenheid en onschuld kwijt zijn, tot degenen wier lot het is alle onzekerheden van het mensleven in heviger mate als persoonlijke smart en hel te beleven.

Daarin, zo komt het me voor, ligt de betekenis die zijn aantekeningen voor ons kunnen hebben en daarom besloot ik ze openbaar te maken. Overigens wil ik ze niet in bescherming nemen of er een oordeel over uitspreken, moge elke lezer dat naar eigen geweten doen!